उत्तररंग-आख्यान प्रारंभ

श्रीसाईदत्तगुरुचरित्र लीला वर्णन करण्यांत बालाचा अनधिकार

२३ मंदाक्रांता

क्वाऽसौ श्रीमानतुल भगवान्साइच्चिच्चक्रवर्ती
क्व श्रीसाईचरितजलधि र्दुस्तरोऽनंतपारः ॥
क्व श्रीलीला गहनमधुरास्तस्य कल्लोल मालाः ॥
क्वाऽयं बालः प्रकृतविषये दीन शून्याधिकारः

अर्थः—ज्ञानसम्राट् (बादशहा) श्रीमंत, अनुपमेय, षड्गुणैश्वर्य भगवान श्रीसाईदत्तगुरु कोणीकडे ! अमर्याद व तरून जाण्यास कठीण असा श्रीसाईदत्तगुरुचा चरित्ररूपि समुद्र कोणीकडे ! त्याच समुद्राच्या श्रीसाइदत्तगुरूंच्या गूढ व गोड रसाळ लीलारूपि लाटांचा समुदाय कोणीकडे ! व श्रीसाईदत्तगुरूंचें जन्माख्यान वर्णन करण्याचा जो हल्लींचा प्रसंग त्यांत दरिद्री व अनधिकारी हा बाल कोणीकडे !

परंतु परमात्माचेच मनांत आल्यावर काय होत नाहीं !

२४ अभंग

आले देवाजीच्या मना । तेथें कोणाचें चालेना

(तु. गाथा ३१०६)

विश्वखेळास प्रारंभ करिते वेळीं प्रथम चार लोक व आठ लोकपाल (दिक्पाल) निर्माण केले.

श्रुति : मंत्र २-३

सइमाँल्लोकान सृजत । अंभो मरीची मेर मापोऽदोंऽभः
परेण दिवं द्यौ प्रतिष्ठांतरिक्षं मरीचयः । पृथिवी मरो या
अधस्तात्ता आपः ॥ २ ॥

सइक्षतेमेनु लोका लोकपालान्नु सृजाइति । सोऽद्भयः
एव पुरुषं समुद्धृत्या मूर्छयत् ॥ ३ ॥

—ऐतरेयोपनिषद् प्र. अध्याय, प्र. खंड

२५ अनुष्टुभ्

इंद्रो वन्हिः पितृपतिः । नैऋतो वरुणो मरुत् ॥
कुबेर ईशः पतयः । पूर्वादीनां दिशां क्रमात् ॥

—अमरकोश प्र. कांड, श्लोक ८५

नंतर मानसपुत्र, सात ऋषि व चार मनु निर्माण केले.

२६ अनुष्टुभ्

महर्षयः सप्त पूर्वे । चत्वारो मनवस्तथा ॥
मद्भावा मानसा जाता । एषां लोक इमाः प्रजाः॥

—श्री. भ. गी. अ. १०, श्लो. ५

अत्रींचा जन्म योग्यता शक्ति व विद्वत्ता

२७ स्रग्धरा

पूर्वी सप्तर्षि, चारी मनु मग सृजिले, मानसापासुनीया ॥
निर्माया विश्व ईशें, निज, अतुलें वैलैश्वर्य ही दाउनीया, ॥

१ मनापासून (परमात्माचा) यांनाच मानसपुत्र किंवा प्रजापती म्हणतात.
विलक्षण, अलौकिक. ३ शक्ति व मोठेपणा.

305

सप्तर्षीमाजि अत्री, ग्रहिं[1] जणु रवि जे, वन्हि जन्म[2] प्रदाते ॥
ऋग्वेदाथर्व [3]सूक्त, [4]स्मृति इति विविध, ग्रंथराज[5] प्रणेते[6] ॥

२८ पृथ्वी

ऋषीवर मरीचि, अंगिरस, रत्न अत्रि, ऋतु, ॥
वशिष्ठ, हि पुलस्त्य, वै पुलह, सप्त नामांकितु ॥
प्रसिद्ध[7] मनु चार त्या मधिल [8]आद्य [9]स्वायंभुवा ॥
[10]स्वारोचिष हि औत्तमी विबुध[11] तामसा[12] भैरवा ॥

अनसूया मातांचें कुल, जन्म व योग्यता.

२९ दिंडी

मनूमाजी स्वायंभु मनु विराजे । देवहूती कन्यका तया साजे ॥
देवहूती [13]पर्णिली कर्दमासी[14] । कपिल[15] अनसूया [16]अपत्यें तयासी॥

३० आर्या

श्री रुक्मिणि मातुःश्री, चूडालांबा[17] अरुन्धती[18] जननी
सम[19] अनसूया माता [20]यन्नामैव [21]क्षमाघ-अरि-हननीं ॥

---

१ ग्रहांमध्यें म्हणजे रवि, चंद्र, मंगळ, बुध, गुरु, शुक्र, शनि, राहु, केतु, य नवग्रहांत. २ अग्नीला जन्म देणारे. ३ वेदमंत्र. ४ परंपरागत कायद्याचें पुस्तक किंवा कायद्यांच्या नियमाचें पुस्तक. ५ विश्ववंद्य नानाप्रकारचे राष्ट्रधर्मग्रंथ. ६ करणारे, रचणारे. ७ प्रख्यात. ८ पहिले. ९ स्वायंभू. १० स्वारोचिष. ११ ज्ञानी, सुज्ञ. १२ तामस नांवाचे परंतु अ=नाहीं. भैरव=रागीट, क्रोधी. रागीट नाहींत म्हणजे शांत. १३ लग्न लागलें. १४ प्रजापति कर्दम महामुनी १५ कपिल महामुनी (सिद्धानां कपिलो मुनिः—श्री. भ. गी. अ. १० श्लो. २६) १६ मुलें. १७ शिखीध्वज राजाची राणी. १८ वशिष्ठ ऋषींची पत्नी. १९ सारख्या. २० ज्यांचें फक्त नांव. २१ क्षम=समर्थ; अघ=पातक, अरि=शत्रु; हननीं=नाहींसें करण्यास=पातकरूपि शत्रूंचें निर्दालन करण्यास ज्यांचें केवळ नाम समर्थ.

३१ आर्या

सुगुणा, सुजना, सुभगा, सति साध्वी सुंदरा सुशीलाऽर्या[1] ॥
अचला[2], अनघा[3], अमला[4], अनसूया अत्रि अंगना[5]ऽर्चार्या[6] ॥

अत्रि व अनसूया यांच्या लग्न-पत्रिकेचें अद्वितीयत्व

३२ मालिनी

घटित[7] वधुवरांचें अद्वितीय[8] त्रिलोकीं[9] ॥
मिळति सुगुण छत्तीसैकराशी[10] विलोकीं[11] ॥
[12]म्हणुनिरत सदा जीं[13] प्रेम आनंदजाळीं[14] ।
परि हृदिं[15] शिशुचिंता[16] नित्य चित्तास जाळी[17] ॥

अनसूयामातांची उद्विग्नता; दुःखनिवेदनश्लेषगर्भ भाषण, व तपश्चर्येकरितां पर्वतावर जाण्यास अत्रिऋषींना प्रेमाची विनंती

३३ पद (उद्धवा शांतवन० या चालीवर)

वल्लभा शांत मन करुनी । परिसावी माझी विनती ॥
प्रार्थिते हस्त जोडोनी । दासीची चरणीं प्रणती[18] ॥ धृ० ॥
तुम्हि प्रजापति[19] ऐसी ख्याति[20] । परि संज्ञा[21] सार्थ[22] न दिसती ॥

---

१ श्रेष्ठ. २ स्थिरबुद्धीची. ३ निष्पाप. ४ निर्मल. ५ स्त्री. ६ उपदेश करण्य योग्य. ७ लग्नपत्रिका. ८ असाधारण. ९ त्रैलोक्यांत. १० एक राशि. ११ पह १२ मग्न. १३ तीं दोघें. १४ जाळ्यांत. १५ अंतःकरणांत. १६ पुत्र. १७ जाळीत असे. १८ नमस्कार. १९ प्रजा उत्पन्न करणारे. २० कीर्ति. २१ पदवी, नाव २२ खरे, अर्थपूर्ण.

306

संततीविण तुमची युवती[1]। जन सारे तुम्हा हसती ॥ २ ॥
ज्या पुत्रवती कीं युवती। त्या मजला वंध्या[2] म्हणती ॥ ३ ॥
हे बोल शल्यासमें[3] खुपती। परि खंति न तुमचे चित्तीं ॥४॥
चालः—हे बोल कितीतरी साहूं[4]। प्रियकरा हिमाचीं[5] जाऊं ॥
दृढ[6] तपें प्रभूला आळवूं
चालः—करुणाघनें[7] विभु तें[8] सन्मुख[9] येती वर्षति[10] येती वर्षति॥
मग [11]कलंक-मल धुवुनी जाती ॥ ५ ॥ वल्लभा शांत ॥

अनसूया माता तपश्चर्येस जाण्याचें कारण सांगतात

३४ ओंवी

पैं सृष्टीचिया उपक्रमा[12]। पूर्वीं गा वीरोत्तमा[13]।
वेडा ऐसा ब्रह्मा[14]। एकला होता ॥ ३२६ ॥

३५ ओंवी

मज ईश्वराते नोळखे। ना सृष्टी ही करूं न शके
तो थोरू केला एके। नामें[15] येणें ॥ ३२७ ॥

श्रीज्ञानेश्वरी अ. १७ ओं. ३२६-३७

अनसूया मातांची समजूत व त्यांच्या म्हणण्यास अत्रींची संमति.

३६ दिंडी

प्रिये प्राणेश्वरि खिन्न नको होऊं। अद्रि राजें[16]च्या उच्च शिखरिं जाऊं ॥

---

१ बायको. २ वांझ. ३ काट्याप्रमाणें. ४ सहन करूं. ५ हिमालयावर. ६ घोर. ७ करुणारूपि पाण्यानें भरलेला मेघ. ८ त्या वेळीं. ९ समोर. १० वर्षाव करील. ११ कलंक=डाग; मल चिखल. आपल्या कपाळावरील डागरूपि चिखल. १२ प्रारंभाचे वेळीं. १३ अर्जुना वीरश्रेष्ठा. १४ ब्रह्मदेव. १५ फक्त देवाच्या एका नांवानें म्हणजे तपश्चर्येनें. १६ हिमालयाच्या.

वृक्षमूलीं पाषाणतली[1] राहूं । तांप,[2] [3]वृष्टी, अति शीतें[4] सुखें साहूं ॥

३७ दिंडी

पिऊं निर्झर[5] जल कंदमुळें खाऊं । तपाचरणें जगदीश-चरण सेवूं ॥
[6]ईशविस्मृत्यपराध पदरिं[7] घेऊं । देवकृपया लांछना धुवुनि दावूं ॥

उभयतां अत्री व अनसूया माता तपश्चर्येस जातात

३८ घनाक्षरी

उभयहि गेली ऋक्षशृंगा[9] । आळवूनी श्री रुक्मिणिरंगा[10]
असंगसंगा,[11] भवभयभंगा[12] । वश करुनी घेती ॥

दत्तगुरूंचा योगिराजनामक प्रथमावतार.

३९ आर्या

तपसामर्थ्यें [13]आदिम दत्तगुरूयोगिराज अवतरले
सन्मुख दोघांपरी ते स्त्रीगर्भजशिशुसुखासि[14] अंतरले[15] ॥

दर्शनापासून आनंदाऐवजीं अत्रींस असमाधान मात्र वाटलें.

४० शार्दूलविक्रीडित

[16]स्फाटीकी तव रम्य मूर्ति बघुनीवाटे समाधान ना ॥
राहे मच्छुभ पुण्य पत्नि जठरीं[17] यावत्[18] सुताधान[19] ना ॥

---

१ दगड. २ ऊन. ३ पाऊस. ४ थंडी. ५ झऱ्याचें पाणी. ६ ईश्वरास विसरण्याचा अपराध गुन्हा, प्रमाद. ७ कबूल करूं. ८ जगाला. ९ ऋक्षा नांवाच्या शिखरावर. १० पांडुरंग, विष्णु. ११ असंग=वैराग्य; संग=संगती=वैराग्य आहे संगतीला ज्याच्या, अशा वैराग्यशील पुरुषाचा सोबती. १२ भव=संसारभय=भीति, भंग=नाश=संसार भयाचा नाश करणारा. १३ प्रथम. १४ स्त्री=बायको, गर्भज=गर्भापासून उत्पन्न झालेला; शिशु=मुलगा=स्वतःच्या बायकोच्या गर्भापासून झालेल्या पुत्रसुखास. १५ मुकले=या दर्शनानें त्यांना प्रत्यक्ष पुत्रसुख मिळालें नाहीं. १६ स्फटिका प्रमाणें तेजस्वी. १७ पोटीं. १८ जोंपर्यंत. १९ पुत्रगर्भ.

३०७

दुग्धेच्छा कशि तृप्त होईल वदे अप्पिष्ट[1] संमिश्रणें[2] ॥
किंवा कांच करील काय मनिषा[3] पूर्ती[4] मण्यां[5] कारणें ॥

अनसूया मातेला आनंदाऐवजी संताप

४१ पद

किति किति किति कपट करिशि कुटिल[6] केशवा ॥
मधु मधु मधु मधुर मु[7]खर मलिन[8] माधवा ॥
रम रम रम रमसि रहसि[9] रुदसि[10] राघवा ॥
वद वद वद विमल[11] वचन विफलवैभवा[12] ॥

दोघेंही रागावून पण निराश न होतां पुन्हा अति घोर तप करितात.

४२ पद. ठुमरी (जलभग्न जात या चालीवर)

जाणुन देत, न सत्फल केशव[13] कल्पतरू किल कल्पित[14] काले ॥
त्या रुषिता ऋषिदंपतिनीं मुहू[15] वर्षशतोग्र[16] तपा तपियेले[17] ॥
त्याच गिरिवर[18] त्याच शिखावरि[19] पुण्यजलें परमाख्य[20] सुतीर्थी ॥
कृच्छ्रबलें[21] मग अत्रि शिरांतुनि[22] भीषण तेज निघे परमार्थी[23] ॥

घोर तपाचा परिणाम

४३ शालिनी

ना त्रैलोक्या चंड[24] तें तेज साहे । त्रैमूर्तींच्या[25] संश्रया[26] विश्व पाहे ॥

---

१ अप्=पाणी, पिष्ट=पीठ. २ उत्तम मिश्रण. ३ इच्छा. ४ पूर्ण. ५ रत्नाची. ६ अप्रामाणिक. ७ बोलका, वाचाळ. ८ दुरात्मा, पातकी. ९ एकांतांत. १० रडतोस. ११ खरे. १२ व्यर्थ ऐश्वर्य. १३ परमात्मा कल्पवृक्ष. १४ निश्चित. १५ पुन्हा. १६ शंभर वर्षें उग्र तप. १७ केले. १८ पर्वतावर. १९ शिखरावर. २० परम नांवाच्या. २१ तपाच्या शक्तीनें. २२ भयंकर. २३ परमात्मप्राप्ति करून देणारे, परमात्मरूप पुत्रप्राप्ति करून देणारे. २४ भयंक. २५ ब्रम्हा, विष्णु, महेश. २६ आश्रयाकरितां.

[1]नाभीकारा देउनी [2]त्यासि, गेले । [3]ब्रम्हाजेशा अत्रिच्या [4]पर्णशाले ॥

अत्रींचा त्रैमूर्तींस प्रश्न

४४ साकी

करीत असतां ध्यान निरंतर श्री एकचि देवाचें ॥
कोण तुम्ही कां तिघे आला ? हें सांगा आपुल्या शुभ वाचें ॥
विस्मित होउनी, अत्री पुसती कर जोडुनी ॥

अत्रींच्या प्रश्नास त्रैमूर्तींचें उत्तर

४५ पद (प्रीति जी दुजावर मोठी० या चालीवर)

ज्यां [5]एका चिंतिसि[6] चित्तीं । तोचि एक आम्ही निभ्रांती[7] ॥ मुनिवरा ॥धृ.
शरिरिं एकचि वायु असतो । परि देहीं दशविध[8] बनतो ॥ मुनिवरा ॥ १ ॥
उत्पत्ति[9] स्थिति[10] लयं[11] [12]कार्यां आम्हि एकचि त्रित्वें[13] नटतों ॥ मुनिवरा,॥२
चाल—आम्हि जरी तिघे। भेद[14] ना दिघे । द्वैत[15] तूं न घे॥-धरुनि मनिं शांती ।
धरुनि मनिं शांति । तूं ध्यायि एकचि एक एकांतीं ॥ मुनिवरा ॥ ज्यां ॥ ३

नंतर ह्या त्रिमूर्ति अत्रीवरद नामक दत्तगुरूंचा दुसरा
अवतार घेऊन अत्रि व अनसूया माता यांच्यापुढें
उभे राहून वर मागा म्हणून सांगतात.

४६ कटाव

ऐसें देवत्रय तें वदलें, वदुनी अंतर्धान पावलें, पावुनि मग त्या
त्रिमूर्तींनी एकामाजी विलीन होउनि पुनरपि बनुनी एकचि मूर्ती, तप्त[16]

---

१ अभयाला. २ विश्वाला. ३ ब्रम्हदेव. अज=विष्णु, ईश=महादेव. ४ पानांची झोपडी.
५ एका देवाचें. ६ चिंतन करतास. ७ निसंशय. ८ दहा प्रकार. ९ उत्पन्न करणें
१० पालन करणें. ११ संहार करणें. १२ कामाकरितां. १३ तीन प्रकारें. १४ फरक.
१५ दुजाभाव. १६ तापलेल्या सोन्यांच्या कांतीप्रमाणें.

कनकरुचि, नील मणिश्री[1] नक्षत्रासम कायाकांती[2] शमच्छांती[3] सत्संपत्ती,[4] मंदस्मितमुखें[5] विश्वविरक्ती, माणिकमाला[6] कांतकमंडलु[7] डाम डमरू, त्रिशूल त्रिगुणी[8] चक्र चकाकी,[10] कंबु[11] केतकी, एवंगुण अयुधान्वित[12] षडभुज,[13] जगसंरक्षक मंडित दक्षिण[14] अंग विलक्षण. त्रिमाह विभ्रम विध्वंसक[15] वर,[16] वामांग[17] विमलें[18] विभु[19] साक्षाद्दत्तगुरु श्री अत्रीवरद द्वितीय, अवतार घेऊनी, प्रगट होउनी ऋषिदंपतिच्या येउनी पुढती, उभे राहती, म्हणती रे रे दंपति सिंहा, प्रचंड तुमची तप संपत्ती पाहुनि भुललों, प्रसन्न झालों, त्रैलोक्यामधि, दुर्लभ वर जो मागा मागा, देत तुम्हां तो ॥ प्रेमे वंदावा ॥ जगवंचक तो, जगदुद्धारक तो, अत्रीवरद प्रभु तो ॥१॥

अत्रीवरदांच्या दर्शनानें अत्रींचें समाधान झालें नाहीं, पण दत्तगुरूंच्या आग्रहास्तव त्यांनीं वर मागून घेतला.

४७ मंदाक्रांता

[20]देवोक्तीला, परिसुनि मुनी, पाहुनी आदरानें ॥
[21]वामांगीच्या [22]वदन विधुला, प्रेम उत्सूकतेनें ॥
प्रार्थी ईशा[23] जरि तुम्हि वरा देतसा हो आम्हातें ॥
द्यावा तुम्हांसम[24] सुतमणी[25] उद्धरी जो जगातें ॥

---

१ नील रत्नाचे शोभेप्रमाणें. २ शरीर ३ अखंड शांती. ४ सत्य हेंच धन ५ गालांतल्या गालांत हसणें. ६ माणिक रत्नाची माळ. ७ सुंदर. ८ सुरेख. ९ सत्व रज-तम दाखविणारा. १० चकाकणारें. ११ शंख. १२ आयुधांसहित १३ सहा हात १४ उजवा. १५ नाश करणारा. १६ श्रेष्ठ. १७ डावे अंग. १८ शुद्ध. १९ परमात्मा २० अत्रीवरदांच्या मुखांतून निघालेल्या वाणीला. २१ अर्धांगी, स्त्री. वाम=सुंदर आहे अंग=शरीर जिचें ती=स्त्री. २२ वदन=मुख, तोंड, चेहरा; विधु=चंद्र=चंद्रासारखें मुख आहे जिचें तिजकडे. २३ अत्रीवरद प्रभुला. २४ तुमच्यासारखा. ५२ पुत्ररत्न.

अत्रिवरदांच्या दर्शनानें अनसूयामातेला उलट जास्त संताप झाला.

४८ पद (व्यर्थ मी जन्मलें थोर कुळीं० या चालीवर)

निष्फल जाहलीं चंडें[1] तपें ॥ धृ० ॥

कवणासाठीं षड्भुज रुपडें ?। कपट तुझें न छुपे । अरे देवा कपट०॥१॥
भरलें मंदस्मित तव जेहरें[2] । जगिं न कदापि लपे । अरे देवा जगिं ॥ २ ॥
नटनें[3] शाठ्यं[4] शीलें[5] तुझें हें । मम हृदि[6] फार खुपे । अरे देवा मम ॥ ३ ॥

अत्री अनसूयामातेची पुन्हा समजूत करतात.

४९ दिन्डी

परुषें[7] वचनें[8] भामिनी[9] त्या[10] न [11]ताडी । [12]दैन्य रोषा[13] नच घे
न [14]आस सोडी ॥
इष्ट वर तो[15] देत कीं कसें पाहूं । तपः सिद्ध्यै[16] अतिकाल[17] अधिक साहूं॥

दत्तगुरूंनीं तृतीय दत्त अवतार घेऊन बालरूप धारण केलें.

५० घनाक्षरी

[18]कठोर [19]तपसा मोहुनि गेलों । मी मज तुम्हा स्वयं[20]च दिधलों[21] ॥
अधीन[22] होउनि बाल जहालों । इच्छेस्तव तुमच्या ॥

त्या बालरूप दत्तदर्शनानें समाधान न होतां इतके जरी शांत तरी अत्रींना फारच वाईट वाटलें व तेही रागावले.

---

१ घोर, भयंकर. २ विषानें. ३ नटणे. अवतार घेणें. ४ शठपणा, लुच्चेगिरी करणें. ५ स्वभाव, धंदा. ६ अंतःकरणांत. ७ कठीण. ८ शब्दांनीं. ९ रागानें लाल झालेले स्त्रिये. १० त्या परमात्म्याला. ११ प्रहार करूं नको, मारूं नको. १२ विचार-दरिद्र, खिन्नता. १३ राग. १४ आशा. १५ तो परमात्मा. १६ तपाची सिद्धि होण्या-करतां. १७ उशीर, जास्त उशीर. १८ घोर, भयंकर. १९ तपानें. २० स्वतःलाच २१ देऊन टाकलें आहे. २२ तुमच्या स्वाधीन.

५१ साकी

पाहुनि मोहक बाल [1]दिगंबर दत्तरूप मुनि शिणला[2]
म्हणे न ऐसा औरस सुत जंव मिळे, न सोडूं[3] कळ्ळाला[4] ॥
चल उठि प्रिय दयिते[5] । आचरूं[6] भीम तपा परते[7] ॥

या बालरूप दत्तदर्शन हुलकावणीनें अनुसूया मातांच्या संतापाची तळपायाची आग मस्तकापर्यंत गेली.

५२ पद (आतां बघ जाते, आतां बघ जाते० या चालीवर)

ठकाँ[8] यदुराया, ठका यदुराया । कां शिणविशि माझी काया ॥धृ॥
ठकविशि अनुदिनि[9] कितीतरि वाया। शिशुविण सुकविशि त्यांची काया
धाडिसि त्यांना वन सेवाया । मिरविशि प्रभुपण वाया ॥ कां शिण ॥१॥
ब्रह्मा[10] तव पद सेवक देवा । निर्मित निशिदिनि अगणित जीवा ॥
लक्षवरी तव गृहिं शिशु ठेवा[11] ।शिशु दुष्काळ आम्हा वाया ॥कां शिण॥२॥
मुनिवर अत्रिऋषींची जाया । कर्दम देयहुतीची तनया ॥
कपिल महामुनि बंधूराया । मी पतिव्रता अनसूया ॥ कां शिणविशि ॥३॥

तुझ्यासारख्या शिफारसी आमच्याजवळ पुष्कळ आहेत; पण त्यांना विचारतो कोण ? असें यदुरायप्रभु अनसूयामातेला म्हणाले.

५३ ओवी

घरीं चाले ज्ञानेश्वरी । [12]गृहिणी संसार चिन्ता करी ॥
अ[13]मर-सिंह मरणाघरीं[14] । लक्ष्मी[15] वेंचीत गोंवऱ्या॥

---

१ नग्न, नागवें. २ वाईट वाटलें व राग आला. ३ आम्हीं सोडणार नाहीं. ४ तपाला तप करण्याचें (सोडणार नाहीं). ५ स्त्रिये. ६ भयंकर ७ पुन्हा. ८ लुच्चा, फसव्या, दुष्टबुद्धे, दुरात्मा, खला. ९ दररोज. १० ब्रह्मदेव. ११ संचय, सांठा. १२ बायको. १३ अमर=देव: सिंह=श्रेष्ठ=इंद्र किंवा मरण नाहीं ज्याला, त्यांत श्रेष्ठ असें नुसतें नांव. १४ यमाच्या घरीं=मरतो, यमसदनास जातो. १५ फक्त लक्ष्मी हें नांव. नांवाची लक्ष्मी-खरी नाहीं.=असल्या नुसत्या नांवाच्या शिफारसी काय कामाच्या ?

५४ अनुष्टुभ्

यस्य माता पिता सिंधुः । बंधुर्यस्य सुधाकर :
इंदिरा भगिनी यस्य । आवृत्तः कमलापति : ॥

५५ अनुष्टुभ्

कामधेनो : पय : पानं । नित्यं पीयूष भोजनम् ॥
तथापि भ्राम्यति पृष्ठे । जंगमस्य सदा दर :

वरील दृष्टांत देऊन देवांनीं आपली थट्टा केली असें पाहून अनसूया मातेच्या अंगाची संतापानें लाही लाही झाली व तुला माझ्या पोटीं जन्म घ्यावयास लावीन व माझ्या पायां पडावयास लावीन अशी त्यांनीं प्रतिज्ञा करून देवास तंबी दिली.

५६ पद (मागील पुढें चालू)

प्रसन्न करुनी घेइन श्रीहरि । दाविन तपशक्तींची थोरी ॥
तुरि[1] देइन रे तव हस्तावरी । घेइन शिशु जग ताराया ॥ कां शिण ॥४॥
कारागृहिं[2] तुज, आडिन जठरीं[3] । कोंडिन गर्भाशयं[4] तमकुहरीं[5] ॥
पर्चांचिन[6] मलमूत्राग्नी[7] भीर्तरि[8] । कृमि[9] येतिल तनु[10] तोडाया । कां शिण ॥५॥
शिक्षा देइन नव मासांची । मुंडी[11] घालिन करिं[12] पदिं[13] साची ॥
कबुली घेइन अपराधांची । बाहिर अणुनी पडविन पाया ॥ कां शिण ॥६॥

पूर्वीं दोन वेळां केलेल्या तपापेक्षां या वेळीं पुन्हा अति भयंकर तप करूं व तो देव औरस पुत्र कसा देत नाहीं तें पाहूं असें अनसूया माता अत्रींना म्हणाल्या.

---

१ मुलगा. २ कैदखान्यांत. ३ पोटांत. ४ गर्भाच्या पिशवींत. ५ अंधारकोठडी. ६ उकडून काढित. ७ विष्ठ, मूत्र व अग्नि. ८ आंत. ९ किडे. १० शरीर. ११ डोकें. १२ हातांत. १३ पायांत.

310

५७ दिंडी

एक पायावर देहभार[1] वाहूं। [2]लोहपिष्ठाशन शरदिं[3] जलें राहूं ॥
ग्रीष्मि[4] पंचाग्नी,[5] प्रावृषीं[6] वृष्टि[7] साहूं। [9]कसा नच दे हरि कृच्छ्रफला[8] पाहूं

अनसूयामातांच्या म्हणण्यास रुकार देऊन अत्रि ऋषि आपल्या घरींच अत्यंत भयंकर तप करूं लागले.

५८ प्रहर्षिणी वृत्तम्

प्रारब्धं कठिनतरं तपः प्रतप्तुं । स्वागारे पुनरपि चर्षि दंपतीभ्याम् ।
उद्भूतो मुनिवर मस्तकेऽपि काले । कालाग्निः प्रखरतरोह्यसह्यतेजः ॥

अर्थः—त्या ऋषिदंपतींनीं पुन्हा आपल्या पर्णकुटिकेंतच (घरीं) अत्यंत भयंकर तप (तिसरे वेळीं) करण्यास सुरवात केली. नंतर कांहीं कालानीं मुनिश्रेष्ठ अत्रींच्या मस्तकांत सहन करण्यास अशक्य व अत्यंत दाहकारक असा कालाग्नी (कालाचा, यमाचा नाश करणारा) उत्पन्न झाला.

तपापासून उत्पन्न झालेल्या अग्नीचा परिणाम.
अत्रींच्या प्राणावर संकट.

५९ पद. (होइल कलह म्हणोनी० या चालीवर)

कृच्छ्रे[9] सुचे नच कांते । सर्वांगाची लाही होते ॥ कृच्छ्र सुचे ॥ धृ० ॥
वृश्चिक[10] दंश प्रबल[11] वेदना[12] । प्रलयां[13]ग्नीच्या प्रखर[14] यातना ॥

---

१ शरीराचें ओझें. २ लोखंडाच्या पिठाचें भोजन. ३ हिंवाळ्यांत. ४ उन्हाळ्यांत. ५ चार बाजूस चार अग्निकुंडें पेटविलेलीं व डोक्यावर प्रखर सूर्य. ६ पावसाळ्यांत. ७ पाऊस. ८ तपफल=औरस पुत्र. ९ तप. १० विंचू. ११ कठीण. १२ शिणका. १३ जगाचा नाश होण्याच्या वेळचा अग्नि. १४ भयंकर दाहक.

होती मम जीवाते । साहूं कैशा ? वाटे आतां, जातिल प्राण लयांते
॥ कृच्छ्र ॥ १ ॥

अनसूयामाता देवाचा धावा करतात.

६० पद. (कवणे तुज गांजियलें० या चालीवर)
धाव धाव पवन[2] जवें[3] दत्त श्रीहरी । प्राणेश्वर प्राण रक्षि विघ्न
तूं हरी ॥ धृ० ॥
ताडियलें कटुकवचें[4] रोषें[5] ना धरी । केले अपराध बहू, तूं क्षमा
करीं । धांव ॥ १ ॥

परमात्मा स्वतःच वायु व मेघ बनून अत्रींच्या शरीरांत
शिरून त्यांचा दाह शांत करतात व अत्रींच्या
नेत्रांतून एक दिव्य व भयंकर तेज
बाहेर पडतें.

पद ६१ (जलभरन जात जमुनाके घाट० या ठुंबरीचे चालीवर)

शीतल, मंद, सुगंध समीरण[6], करुणामृत[7] घन[8] श्रीहरि बनले ॥ धृ० ॥
मुनितप[9] दावानल[10] शमनार्थ[11] वृष्टी करण्या ऋषिहृदिं शिरले ॥ १ ॥
प्रशांत, प्रमुदित, प्रसन्न होउनी सकामतेनें अति अवलीलें[12] ॥ २ ॥
ऋतुमति, रूपवती, रुचिरा[13] गति कामिनी मुख मुनि अवलोकियले ३
तत्क्षणिं दिव्य सुतेज भयंकर मुनी नयनांतुनि बाहिर पडलें ॥ ४ ॥

तें तेज पाहिल्याबरोबर अनसूया मातांना अत्यानंद झाला.
यांनीं तें तेज वरच्यावर झेलून आपल्या पोटांत सांठवून ठेविलें.

६२ पद (उद्धवा शांतवन कर जा० या चालीवर)

तें तेज पाहुनी झाली । ऋषिसुंदरी[14] हर्षित[15] भारी ॥ धृ ॥
करि कोण सहन जगिं बोले । अत्यद्भुत याची थोरी[16] १

१ नाहींसे होतील. २ वारा. ३ वेग. ४ कडू, कठीण शब्दांनीं. ५ राग. ६ वारा. ७ पाणी. ८ मेघ. ९ दाह. १० वणवा. ११ विझवण्याकरितां. १२ सहज, लीलेनें. १३ सुंदर. १४ स्त्री. १५ आनंदित. १६ सामर्थ्य.

जाळील विश्व हें आतां। विश्वासी न दिसे त्राता[1] २
विधि[2] हरीहरांच्या कांता[3]। शकती त्या[4] स्पर्श न करतां ३
जाहल्या विगलित[5] अहंता[6]। भीत्या[7] निज[8] कवळिति कांता[9] ४
चालः—विश्वाची कींव[10] वहु आली। विश्वोदरि[11] जगदंबा उठली।
तें तेज वरचेवर झेली
चालः—झेलूनि अनसूया साध्वि आपुल्या [12]जठरीं। आपुल्या जठरीं।
जशी [13]नीलकंठ—अश्रु[14] ती [15]मयुरी॥ तें तेज॥ ५॥

त्या तेजापासून अनसूया माता गरोदर राहतात.

६३ शार्दूलविक्रीडित

अत्रींची [16]रमणी [17]अतर्क्य करणी[18] साध्वींत चूडामणी[19]
राहे गर्भिणि तत्क्षणीं [20]शिखरिणी नक्षत्रि तारामणी[21]
[22]तेजोगर्भ [23]विवर्धिनी [24]अनुदिनीं जी अत्रि कंठामणी[25]
होती [26]दोहद तीस जी प्रसविणी सद्भक्तचिंतामणी[27]

---

१ वाली, रक्षण करणार. २ ब्रह्मदेव, विष्णु, व शंकर. ३ बायका. ४ तेजाला. ५ गळालेला. ६ अभिमान, गर्व. ७ भयानें. ८ आपल्या. ९ नवऱ्यांना. १० दया. ११ विश्व हेंच पोट आहे जिचें. १२ पोटांत. १३ मोर. १४ आंसवें. १५ लांडोर. प्रभु रामरायांच्या शापामुळें मोरास नपुंसकत्व आलें; परंतु मोर व लांडोर यांच्या प्रार्थनेवरून त्यांना नेत्रवीर्यापासून म्हणजे डोळ्यांतील असवांपासून गर्भ राहून संतति होईल असा उश्शाप मिळाला; तो खालीलप्रमाणेः-मज दुःखिताते देखतां। दोघें नाचती उन्मत्तता। तुज येईल नपुंसकता। अंग संगता तुम्हां न घडे॥ ८८॥ ऐकोनिया शाप वचन। मयूर विनवी अति दीन। मयुरीनें धरिलें चरण। शापमोचन श्रीराम वदे॥ ८९॥ सीतेचे वियोगें जाण दुःखी होसी तूं रघुनंदन। आम्हा पक्षियांचा पाड कोण। दुःख दारुण पहावयासी॥ ९०॥ ऐसें ऐकोन मयूर वचन। श्रीराम जाला सुप्रसन्न। नृत्यमान सुखसंपन्न। चक्षुवीर्यें पूर्ण सुख तुम्हा॥ ९१॥ भावार्थरामायण अरण्यकाण्ड, अध्याय. २३ १६ स्त्री. १७ अलौकिक. १८ कृति. १९ सर्व पतिव्रता स्त्रियांत मुख्य. २० उत्तम स्त्री. २१ चंद्र. २२ तेजरूपि गर्भ. २३ वाढविणारी. २४ दररोज. २५ गळ्यांतील ताइत. २६ डोहाळे. २७ सद्भक्तांचे मनोरथ परविणारा परमात्मा.

अनसूयामातांना डोहाळे लागतात.

६४ शिखरणी

नको वाटे वेणी, परि शिरीं जटाभार बरवा ॥
नको वस्त्रें सूत्रें[1] त्रिगुणें[2] कटि[3] कौपीनें[4] भगवा
नको लेणीं[5] यज्ञोपवित[6] ग्रहणा[7] चित्त सरसें[8]
असावें वाटे कीं मजजवळि गोश्वानें[9] सरसे[10] ॥

अनसूया मातांचे नऊ महिने पूर्ण भरून त्या प्रसूत होतात.

६५ ओंवी

भरले पूर्ण शुभ नव मास ॥ मार्गशीर्ष शुद्ध चतुर्दशीस
रोहिणी नक्षत्र बुधवार दिवस ॥ चतुर्थ याम[11] ते वेळीं ॥

६६ ओंवी

द्वितीय मुहूर्त प्रदोषकाल[12] ॥ अनसूया माउली कुक्षि[13] प्रबलें[14] ॥
श्रीकालाग्निशमन चिद्रत्न[15] बाल ॥ जगदुद्धारा प्रसवली ॥

पुत्ररत्नमुख पाहून अनसूया माता मोहित होतात. त्याचें चुंबन घेतात, त्याला स्तनपान करतात व त्याला निजविण्याकरितां पाळण्याकडे घेऊन जातात.

६७ पद (मनमोहन मूर्ति तुझी० या चालीवर)

तव सुप्रभ[16] तनु शकुल्या । मोहित किति नयनाला । मोहित किति
नयनाला । मोहित किती नयनाला ॥ धृ० ॥

---

१ दोरी. २ तीन पदरीं. ३ कमरेला ४ लंगोटी. ५ दागिने. ७ धारण करण्यास. ८ धोवतें. ९ गाय व कुत्रें. १० सुंदर. ११ प्रहर. १२ सायंकाळ. १३ कूस १४ दांडगी १५ ज्ञानरत्न. १६ दैदीप्यमान.

3i2

तृप्त न मुख मम बारे । चुंबु किती तव गाला । चुंबु किती तव गाला
चुंबु किती । तव गाला ॥ १ ॥
वक्षोरुहं[1] उच्चबळले[2] । करि करि स्तन पानाला । करि करि
स्तन पानाला ॥ करि करि स्तन पानाला ॥
आद्य तत्वं[3] तूं पहिलें । परि मा[4] मज मानियले । परि मा मज
मानियले ॥ ३ ॥
पुरवी मम कोडें[5] मुला । नेतें तुज शयनाला । नेतें तुज शयनाला ।
नेतें तुज । शयनाला ॥ ४ ॥

प्रभुदोला (पाळणा)

(अजि अक्रुर हा० या चालीवर)

प्रभूला पाळण्यांत घालणें; पाळणा म्हणणें व हालविणें.

संविश संविश रे । बालशिशो परमात्मन् ।
आंदोलयामि दोल्यां त्वाम् ॥ध्रु०॥
मा मा मा रोदीः । गृहरत्न त्रिगुणात्मन् ।
इह तिष्ठति भीमो जटिलः ॥ १ ॥
मा मा मा भैषीः । कुलभूषण जगदात्मन् । गायामि स्वापसंगीतम् ॥२॥
कालानलशमनः । प्रियवत्सक ते संज्ञा । तुर्यस्ते शुचिरवतारः ॥३॥
तव वपुरतिकांतं । पेलवममलं दृष्ट्वा । रतिपति रपि जिन्हेत्यंतम् ॥४॥
सद्यः क्षयी शशी । भूतः संपूर्णस्ते । संदृश्याननरुचिमतुलाम् ॥ ५ ॥
त्रिगुणातीतः सन् । अवतरसि मम कुक्षौ । जाने मे सफलं जननम् ॥६॥
श्रुत्वा श्रुतिमधुरं । जगदंबा गीतं गीतं । वीक्ष्यत्वामीक्षणसुभगम् ॥७॥

---

१ स्तन. २ वाढूं लागलें. ३ मूळ वस्तु=परमात्मा. ४ आई. ५ कौतिक, लाड.

सच्चिन्मोदघनं । बालं कारुण्यार्द्रं । नवमंगलमंदिरनभसि ॥ ८ ॥
नृत्यति बालशिखी । दत्तगुरो सानंदं । बालेशं नत्वा सततम् ॥ ९ ॥

अर्थः—हे बालरूप धारण केलेल्या पुत्र परमात्मा, निज रे, निज, निज रे निज. तुला पाळण्यांत घालून झोके देतें. हें घर शोभिवंत करणाऱ्या सगुण बालरत्ना, रडूं नको, रडूं नको, रडूं नको बरं. इथं एक भयंकर झिंज्या पसरलेला बागुलबुवा उभा आहे. हे कुळभूषण जगदात्मा, भिऊं नको, भिऊं नको, भिउं नको बरं, मी तुला झोंपेची सुंदर गाणीं म्हणतें. माझ्या लाडक्या बाळा, तुझा शुद्ध चवथा अवतार असून तुझें नांव कालाग्निशमन आहे. तुझे शरीर अति सुंदर, कोमल, व स्वच्छ पाहून रतिपति मदनाला सुद्धा अत्यंत लज्जेनें मान खालीं घालावी लागते. पौर्णिमेच्या (षोडश कलांनीं युक्त) चंद्रास तर तुझ्या मुखाची अद्वितीय कांति पाहून तावडतोब क्षयरोगच लागला ! तूं त्रिगुणाच्या पलीकडे असून माझ्या कुशींत (पोटीं) अवतार घेत-लास म्हणून माझें जन्माचें सार्थक झालें असें मी समजतें. याप्रमाणें जग दंबा अनसूयामातांनीं कानास गोड लागणारें गाइलेलें गाणें ऐकून व डोळ्यास आनंद होणाऱ्या अशा करुण रसानें ओथंबलेल्या सच्चिदानंद बाल मेघ, आपणांला या पुण्य, नवीन मंदिररूपि आकाशांत पाहून हे दत्तगुरो, आपण जें बालरूप धारण केलेले परमात्मा, त्या आपल्यास निरंतर नमन करून हा बालमयूर आनंदानें नाचत आहे. (प्रसाद म्हणून पंचामृत वांटणें.)

उत्तररंग समाप्त.

आख्यान समाप्त.

तात्पर्य, शेवटची प्रार्थना, आरती व कर्मब्रह्मार्पण.

ज्याप्रमाणें अनसूयामातांनीं तपःसामर्थ्यानें, पातिव्रत्यप्रभावानें, श्रद्धेनें, धैर्यानें, चिकाटीनें व दमानें प्रत्यक्ष परमात्मासही वठणीस आणून, त्यास आपल्या पोटीं अवतार घ्यावयास लावून जगदुद्धारक अद्वितीय औरस पुत्ररत्नाची प्राप्ति करून घेतली, त्याप्रमाणें आपल्या मायभगिनींनीं पातिव्रत्याचें संरक्षण करून निर्गुण परमात्माचे सगुणावतार चालतेबोलते संत सद्गुरु यांची निस्सीम व एकनिष्ठ सेवा केली, तर अपल्या समाजांत ही निःसंशय विश्वहितकारी अद्वितीय नररत्नें निर्माण होऊन स्वतःस, आपल्या मातापितरांस व आपल्या राष्ट्रास उद्धरून नेतील. म्हणून

६९ अभंग. (प्रथम नमनांत म्हटलेला)

शरण साई चरणीं गेला। त्यानें भवबंध तोडीला॥ त्यानें॥ ध्रु० ॥
हाणि काळासी तो लाथा। काळ ठेवी तत्पदिं माथा॥ काळ॥ १॥
ऐसा संतांचा अधिकार। साइ संतांचें सरकार॥ साइ॥ २॥
करुं सरकारा मूजरे। आपण चरणाचे हूजरे॥ आपण॥ ३॥
नलगे गुप्त मुक्ती ठेवा। अन्य भक्तांना तो द्यावा॥ अन्य॥ ४॥
बाळ प्रार्थी नित्य मेवा। देई तव पद भक्ति सेवा॥ ५॥

७० अभंग

हेंचि दान देगा देवा। तुझा विसर न व्हावा॥
गुण गाईन आवडी। हेची माझी सर्व जोडी॥
नलगे मुक्ती धन संपदा। संत संग देई सदा॥
तुका म्हणे गर्भवासी। सुखें घालावें आम्हासी॥

७१ आरती साइबाबांची.

आरती साइबाबा । सौख्य दातार जीवा । चरण रजा तळीं निजदासा
विसावा ॥ दासा विसावा ॥ आरति ॥ धृ० ॥

जाळुनिया अनंग । स्वस्वरूपीं राहे दंग । मुमूक्षुजनां दावी निज डोळा
श्रीरंग ॥ डोळा श्रीरंग ॥ आरति ॥ १ ॥

जया मनि जैसा भाव । तया तैसा अनुभव । दाविसी दयाघना ।
ऐसी तुझी हि माव ॥ तुझी ही माव ॥ आरति ॥ २ ॥

तुमचें नाम ध्यातां । हरे संस्मृती व्यथा । अगाध तव करणी ।
मार्ग दाविशि अनाथा ॥ आरति ॥ ३ ॥

कलियुगिं अवतार । सगुणब्रह्म साचार । अवतीर्ण झालासे ।
स्वामि दत्त दिगंबर ॥ दत्तदिगंबर ॥ आरति ४ ॥

आठा दिसा गुरुवारीं । भक्त करिती वारी । प्रभुपद पहावया ।
भवभय निवारी । भय निवारी ॥ आरति ॥ ५ ॥

माझा निज द्रव्य ठेवा । तव चरणरजसेवा । मागणें हेंचि असे ।
तुम्हा देवाधिदेवा । देवाधिदेवा ॥ आरति ॥ ६ ॥

इच्छीत दीन चातक । निर्मळ तोय निज सुख । पाजावें माधवा ।
संभाळ आपुली भाक । आपुली भाक ॥ आरति. ॥ ७ ॥

७२ आरति ज्ञानेश्वरमहाराजांची

आरती ज्ञान राजा । महा कैवल्य तेजा । सेविति साधुसंत । मनु
वेधला माझा । वेधला माझा । आरति ॥ धृ० ॥

लोपलें ज्ञान जगीं । हित नेणति कोणी । अवतार पांडुरंग ।
नांव ठेविलें ज्ञानीं । ठेविलें ज्ञानी ॥ आरति ॥ १ ॥ प्रगट गुह्य बोले ।

B14

विश्व ब्रह्मचि केलें ॥ रामा जनार्दनी । पायिं मस्तक ठेविलें। मस्तक ठेविलें ॥ आरति ॥ २ ॥

७३ आरती श्रीदत्तप्रभूची

काषायांबर खंड सुनिर्मित कौपीनं। दंडकमंडलु मंडनमंडितमूर्धानम् रिपुमंडल मदखंडन पंडित विज्ञानम् । योग कला कलिताखिलत्वं पद महिमानम् । जयदेव जयदेव जय यतियूथपते । मामुद्धर नरसिंहसरस्वति विमलमते ॥ जयदेव जयदेव ॥ १ ॥ पद्मासन विजयश्री सेवित पादाग्रम् । अर्धोन्मीलितनयन निरीक्षित नासाग्रम् । प्रणवांत प्रतिपाद्य स्वानुभवैकाग्र्यम् । जगदुद्धामनिधामनि जगदीक्षाव्यग्रम् ॥ जयदेव ॥२॥ हरिकीर्तन समयाधृत वैकुंठ निवासम् ॥ पंचीकरण महावागुपदेशविलासम् । निजनैगम महिमामृतवंतं चिद्धासम् । वंदे रुक्म सुतार्चित पादुक भविनाशम् ॥ जयदेव ॥ ३ ॥

७४ अभंग

घालीन लोटांगण वंदीन चरण डोळ्यांनीं पाहिन रूप तुझें ॥
प्रेमें अलींगिन आनंदें पूजिन । भावें ओवाळिन म्हणे नामा ॥

७५ उपजाति

कायेन वाचा मनसेंद्रियैर्वा । बुध्यात्मनावा प्रकृति स्वभावात् ॥
करोमि यद्यत्सकलं परस्मै । नारायणायेति समर्पयामि ॥

७६ स्रग्विणी वृत्तम्

अच्युतं केशवं रामनारायणम् । कृष्ण दामोदरं वासुदेवं हरिम् ॥
श्रीधरं माधवं गोपिका वल्लभम् । जानकी नायकं रामचंद्रं भजे ॥

७७ अनुष्टुभ् वृत्तम्

हरे राम हरे राम रामराम हरे हरे । हरे कृष्ण हरे कृष्ण कृष्ण कृष्ण हरे हरे ॥

हरे राम हरे राम राम राम हरे हरे। हरे कृष्ण हरे कृष्ण कृष्ण कृष्ण हरे हरे॥

हरे राम हरे राम राम राम हरे हरे। हरे कृष्ण हरे कृष्ण कृष्ण कृष्ण हरे हरे॥

श्री सच्चिदानंद सद्गुरु दत्तमहाराज की जय
" " " ज्ञानेश्वर महाराज " "
" " " साईनाथ महाराज " "
" " " सर्व साधुसंत महाराज "

ही श्रीकालाग्निशमन साइ-दत्तजन्म-कथाख्यान पद्यसुमनावलि सद्भाव्याच्या ओंजळींत भरून विश्वरूप, विश्ववंद्य, श्रीसच्चिदानंद समर्थ सद्गुरु साइदत्तमाउलीच्या पुण्य-पवित्र पदयुगुलीं अंतःकरणपूर्वक अत्यादरानें, व अनन्यभावानें व नितांतप्रेमभक्तीनें सविनय अनंत प्रणिपातपुरस्सर समर्पण असो.

ठाणें,
मिति श्रावण कृ. ११, गुरुवार,
शके १८५६, भावनाम संवत्सरे

संतपदरज दासानुदास,
बाबांचें बाळ.

315

चतुर्थावतार दत्तगुरु श्रीकालाग्निशमन

श्रीसाईदत्तजन्म कीर्तनाख्यान समाप्त

वर्गणीदारांकरितां

१ श्रीसाईलीलेचा वर्षारंभ चैत्र महिन्याच्या अंकापासून आहे. नवीन
र्गणीदारांस वर्षारंभापासून अंक घ्यावे लागतील.

२ पत्ता बदलणें झाल्यास लगेच आम्हांस कळवावें. बदललेला पत्ता
। कळविल्यामुळें कित्येक वेळां अंक गहाळ होतात.

३ अंकासंबंधीं पत्रव्यवहार आमच्याकडे करावा.

४ लेखासंबंधीं पत्रव्यवहार संपादक व प्रकाशकांकडे करावा.

वार्षिक वर्गणी

वार्षिक वर्गणी टपालखर्चासह मनिऑर्डरनें आगाऊ रु. ३।≈, व्ही.
नें रु. ३॥, फुटकळ अंक ।≈, मागील अंकास शिल्लक असल्यास ॥-

व्यवस्थापक—**श्रीसाईलीला**

लेखकांकरितां

१. श्रीसाईलीलेंत प्रसिद्धीसाठीं पाठविलेला लेख अथवा कविता काग-
द्या एका बाजूवर, मार्जिन सोडून, सुवाच्य बालबोध लिपींत असावी. पेन्सिलीनें
वा कागदाच्या दोन्हीं बाजूंस लिहिलेला मजकूर छापण्यास फार त्रास पडतो.

२. लिखाणासोबत पूर्ण नांव व पत्ता दिला पाहिजे. नांव प्रसिद्ध
करितां टोपण नांवाखालीं प्रसिद्धि द्यावयाची असल्यास त्याप्रमाणें कळवावें.

३. लेख अथवा कविता हातीं आल्यानंतर १ महिन्यांत पसंती
गर नापसंती कळविली जाईल. पसंती कळविल्यानंतर, आम्हांला कळ-
ल्याशिवाय लेखकांनीं तो मजकूर दुसरीकडे छापविण्यास देऊं नये.

४. लेखांत योग्य तो फेरफार करण्याचा अधिकार आमच्याकडे
हील. येईल तसा शब्दशः प्रसिद्ध करण्याची हमी आम्हीं घेत नाहीं.

५. लेखासोबत पुरेसें पोस्टेज आल्यास, नापसंत लेख परत करूं.

प्रकाशक, **श्रीसाईलीला** ३८

श्रीसाईलीला

चतुर्थावतार श्रीकालाग्निशमन

साई दत्तजन्म कथाख्यान अंक

संपादकः—रामचंद्र आत्माराम तर्खड

किंमत २ आणे

317

श्रीदत्तचित्साई सद्गुरुभ्योनमः

श्रीदत्तजन्म कीर्तनाख्यान

श्रीयुत श्रीसाईलीला संपादक महाशय यांस सप्रेम कृ. शि. सा. न. वि. वि.

श्रीसमर्थ सद्गुरु मोरभट्ट अन्या ऊर्फ बुवासाहेब मोने शिरवळकर यांचें त्रोटक चरित्र आपल्या श्रीसाईलीलेच्या चालू वर्षाच्या २—३—४ या जोड अंकांत प्रसिद्ध झालें आहे. अन्या समाधिस्थ झाल्यास ६३ वर्षे झालीं. त्यांचा फोटो किंवा हातानें काढलेली त्यांची तसबीर कोठें तरी उपलब्ध होईल म्हणून २—३ वर्षे मी सतत श्रम करीत होतों. परंतु व्यर्थ. शेवटीं शिरवळ गांवांतील व माझ्या घरांतील ज्या मंडळींनीं त्यांना प्रत्यक्ष पाहिलें होतें व जे त्यांच्या डोळ्यांसमोर अजूनही दिसत आहेत, अशा मंडळींकडून अन्यांच्या अंगयष्टीची, चेहऱ्याची, बैठकीची, रंगारूपाची जी विश्वसनीय माहिती मिळाली, त्यावरून त्यांचा फोटो तयार करावा असें मनांत आलें. विविध संत-वृंदापैकीं कोणत्या तरी संतविभूतींत अन्यांचें सादृश्य थोडया तरी प्रमाणांत मिळेल, अशा समजूतीनें शें दीडशें फोटो जमा केले. परंतु फुकट. आपल्याच साहाय्यानें श्रीक्षेत्र शिर्डी येथील बाबांच्या भक्तांपैकीं थोडें साम्य दिसत असलेल्या कांहीं भक्तांचे फोटो घेतले. परंतु अस्सल वैराग्यशील, पूर्ण ज्ञानी संतास साधारण कोटींतील अज्ञानी यःकश्चित भक्तांचा पेहराव चढवून त्यांना अन्या म्हणणें ही कल्पना माझ्या व आपल्या मनास मुळींच पटेना. त्या-नंतर माझ्या घरीं श्रीपरमहंस भास्करानंद सरस्वतींचा फोटो आहे, त्यांत व तुम्ही वर्णन देतां यांत बरेंच साम्य असावें; करितां तो फोटो तुम्ही पाहा असें म्हणून आपण मला प्रेमाग्रहपूर्वक सांताक्रूझहून खार येथें आपल्या घरीं रात्रीं ८--९ वाजतां नेऊन अडगळीच्या सामानांत पडलेला फोटो महाप्रया-सानें शोधून काढून मला दाखविला. तो मला कांहीं अंशीं पटला. त्यांत कांहीं फेरकार करून त्याचा ब्लॉक तयार करवून घेऊन हल्लीं हयात अस-लेले ७०--८० वर्षे वयाचे अन्यांच्या शेजारीं राहणारे, अन्या निवर्तले तेव्हां १७ वर्षांचे असणारे, विनोदानें अन्यांच्या हातच्या डोक्यावर टापऱ्या खाणारे

सद्गृहस्थ अप्पाजी गोविंद ऊर्फ आपासाहेब देशपांडे यांना अन्यांच्या ब्लॉकचा लहान फोटो इतर फोटोंत मिसळून दाखविला. त्यांनीं बाकीचे फोटो बाजूस ठेवून भास्करानंदांच्या फोटोंत कांहीं साम्य आहे असें मला सांगून त्यांत कांहीं फेरफार सुचविले. त्याप्रमाणें श्री. वागळे फाटोग्राफर यांच्या खोलींत आपल्या समक्ष वागळ्यांना ते फेरफार सांगितले. विस्तृत फोटो (Enlarged) तयार झाल्यावर तो व दुसरे दोन विस्तृत फोटो घेऊन मी दत्तजयंतीकरितां शिरवळास ता. १३-१२-३४ रोजीं गेलों व तो फोटो त्याच दिवशीं आपासाहेब देशपांडे यांना दाखविला. त्यांनीं पसंत करून फोटोंत दिसणाऱ्या अन्यांच्या चेहऱ्याच्या, आजानुबाहु हातांच्या, योगासन घातलेल्या बैठकीच्या व दोन्ही बाजूच्या मोजतां येण्यासारख्या स्पष्ट दिसणाऱ्या बरगडयांच्या व डोळ्यासमोर दिसणाऱ्या अन्यांच्या प्रत्यक्ष मूर्तीच्या विलक्षण साम्यतेची व अचानक साधलेल्या हुबेहुब पणाची फारच तारीफ केली व अत्यंत आश्चर्य प्रकट करून ते त्या फोटोकडे कांहीं काळपर्यंत पाहतच बसले व आपण केलेल्या श्रमांचें चीज झालें असें ते म्हणाले.

नंतर आम्ही बाबांचा, शिरवळदत्तप्रभूंचा व अन्यांचा असे तीन मोठे (Enlarged) विस्तृत सारख्या लांबीरुंदीचे फोटो मंदिरांतील गाभाऱ्याच्या दर्शनी भिंतीच्या दोन बाजूंच्या दोन गजांच्या मोठ्या खिडक्या व त्यांच्या मधील गजांचाच सुशोभित दरवाजा यांच्यावर आलेल्या तबकडीच्या भागाखालीं (under the gallery part) अनुक्रमानें बसविले.

ता. १९-१२-३५ पासून उत्सवाकरितां मंडळी येऊं लागली; त्यांत भोरजवळील विंगगांवचे श्रीयुत गंगाधर वामन ऊर्फ बाबा जोशी आचार्य,वय ७९-८० वर्षांचें,ज्यांच्या घरी अन्या नेहमी जावयाचे व ज्यांचें वय अन्यांच्या मरणसमयीं १६-१७ वर्षांचें होतें.ते आपल्या चिरंजीव व पुतण्यासह शिरवळास उत्सवाकरतां आले होते. त्यांची नजर सहज अन्यांच्या फोटोकडे गेली आणि 'अरे,हा मोरूमामाचा (बाबा जोशी अन्यांना मोरूमामा म्हणून म्हणत) फोटो

येथें कसा व कोठून आला?" म्हणून ते एकदम आश्चर्यचकित व विस्मयापन्न झाले व मला येऊन विचारूं लागले कीं, हा मोरूमामांचा फोटो तुम्हांस कोठें मिळाला? मीं म्हटलें, 'अहो, हा तुम्ही व इतर मंडळींनीं दिलेल्या माहितीवरून मीं मुंबईहून तयार करून आणला.' ते म्हणाले, तुम्हीं अगदीं कमाल केलीत! अहो, यांत व मोरूमामांत इतकें आश्चर्यकारक साम्य व हुबेहुबपणा आहे कीं, आजच्या उत्सवांत प्रत्यक्ष मोरुमामा हजर आहेत व ते आपल्या देवळोलींत त्यांच्या नेहमीच्यापद्धतीप्रमाणें योगासन घालून जप करीत बसले आहेत असेंच मला वाटतें. काय हो हा अपूर्व व कपिलाषष्ठीचा योग! मोरूमामाच्या वेळीं या उत्सवांत श्रीदत्तमूर्तीची पूजा करण्याचें काम आमच्याकडे होतें. पुढें कांहीं कारणांनीं ती पूजा आमच्याकडून होईना म्हणून मोरूमामाच्या बंधूचें चिरंजीव श्री. पांडुरंगभटजी ती करूं लागले व हल्लीं पांडुरंग भटजींचे चिरंजीव दत्तात्रय उर्फ बगोबा मोने ती करतात; पण तो हक्क आमचा आहे व तो हक्क आतां (फोटो आल्यामुळें) आम्ही बजावणार असें बाबा जोशी उद्गारले. त्यांच्या उद्गारण्यास व तशी प्रत्यक्ष कृति होण्यास एकच गांठ पडली. चमत्कार असा कीं बाबा जोशांच्या कनिष्ठ बंधूच्या (श्रीयुत दिगंबरराव ऊर्फ भाऊसाहेब पेन्शनर पोलिस प्रॉसिक्यूटर चिरंजीवांची) आय. सी. एस्.ची परीक्षा गेल्या सालीं पास झाली. परीक्षा पास झाली म्हणजे आपण येथें दरसाल एक प्रयोजन घालीत जाऊं असा भाऊसाहेबांचा संकल्प. परंतु गुदस्तां तो योग न येता यंदा फोटो आल्याबरोबर मोरुमामा फार वर्षांनीं उत्सवांत दिसले व आतां ते कायमचेच येथें राहणार या उदात्त भावनेनें म्हणा, अगर इतर दुसऱ्या कोणत्याही इच्छेनें म्हणा, पण भाऊसाहेबांनीं या वर्षी उत्सवांतील एका दिवशी श्रीसाईदत्तप्रभुमूर्तीची स्वतः महान्यास व लघुरुद्र पूर्वक षोडशोपचारे पूजा करून दणदणीत व सुंदर प्रयोजन घातलें व पुढेंही दरवर्षी अशीच पूजा करण्याचें व प्रयोजन घालण्याचें आश्वासन दिलें. संतांच्या हुबेहुब फोटोंत किती तरी जोर व चित्ताकर्षक शक्ति असते! अन्यांच्या फोटोनें कित्ये-

३५

कांच्या अंतःकरणांत कर्तव्य विस्मृतीची जागृती, नवीन कर्तव्यबुद्धीची प्रेरणा उद्दीपित करून ज्यांनीं अन्यांना मुळींच पाहिले नाहींत, पण सत्पुरुष या नात्यानें ज्यांच्या अंतःकरणांत त्यांच्यासंबंधानें एक प्रकारची पूज्यबुद्धि वास करीत होती, अशा गांवांतील व परगावांतील शेंकडों स्त्रीपुरुषांच्या मनांतील अन्यांबद्दलचे कुतूहलपूर्ण धन्योद्गार बाहेर पाडिले.

याच उत्सवाकरतां सालाबादप्रमाणें या वर्षी भोरचे सधन सावकार व सद्गृहस्थ कोंडोपंत आण्णा धबडगांव आले होते. यांनीं ते फोटो पाहून एका गृहस्थास प्रश्न केला कीं, "कां हो हा नारायणभट्टांचा फोटो का ?" ते म्हणाले नाहीं;तो देव मामलतदारांनीं अन्यांचा फोटो तयार करून आणिला आहे. ते म्हणाले, मीं अन्यांना पाहिलें नाहीं; पण नारायणभट्टांना चांगले पाहिले आहेत व नारायणभट्टांचा तोंडावळा हुबेहुब अन्यांच्या तोंडावळ्या सारखाच होता. ते अन्यासारखेच उंच, काळे किडकिडीत होते. नंतर कोंडापंतअण्णांनीं मलाही हीच गोष्ट सांगितली व म्हणाले कीं, एके दिवशीं ते रस्त्यानें जात असतां त्यांना एका अनोळखी गृहस्थानें सहज विचारलें कीं, कां हो, आपण कुशाबानानांचे चिरंजीव का ? त्यांनीं म्हटलें होय. पण तुम्हीं मला हें कशावरून विचारलेंत असें अण्णांनीं त्या गृहस्थांना विचारलें, तेव्हां ते म्हणाले, ' अहो, तुमच्या तोंडवळयावरून. तुमचा चेहरा अगदीं हुबेहुब कुशाबा नानांच्या चेहऱ्यासारखा दिसतो. यावरून अन्यांचा फोटो किती हुबेहुब निघाला आहे याची कल्पना करतां येईल.

उत्सव संपल्यानंतर सुमारें १५–२० दिवसांनीं भोर संस्थानचे युवराज सरकार श्रीमंत भाऊसाहेब श्रीदत्तदर्शनाकरतां शिरवळास आले, व नवीन लावलेल्या फोटोकडे पाहतां पाहतां या फोटोकडे पाहून मला विचारलें कीं, हा फोटो कोणाचा ? मीं सांगितलें, हें मंदीर ज्या संतविभूतींच्या स्मरणार्थ बांधलें आहे त्या श्रीमोरभट्ट अन्या मोन्यांचा. हा तुम्हास कसा मिळाला म्हणून त्यांनीं पुन्हा प्रश्न केला. मिळालेल्या उपलब्ध माहितीवरून तयार करवून आणिला म्हणून मीं सांगितलें. फोटो फारच सुंदर साधला आहे म्हणून त्यांनीं त्याची तारीफ केली. नंतर युवराजसाहेब श्रीदत्तमूर्तीच्या

विस्तृत फोटोकडे वळले, व 'कां हो, मी जो ह्या दत्तमूर्तीचा काढलेला लहान फोटो तुम्हास दिला होता, त्यावरून हा विस्तृत (enlarged) केला आहे काय ?' असें त्यांनीं मला विचारलें. मीं म्हटलें होय, त्यावर श्रीमंत म्हणाले, 'अहो, माझ्या फोटोपेक्षां हा विस्तृत फोटो कितीतरी सुबक व सुंदर साधला आहे.' असें म्हणून त्यांनीं त्याची फार वाखाणणी केली. मुळापेक्षां हा विस्तृत फोटो फारच छान वठला आहे असे जे आपण उद्गार काढले होते, त्याची सत्यता पटली. असो. यावरून अन्यांचा फोटो व दत्तगुरुमूर्तीचा विस्तृत फोटो, हे किती हुबेहुब साधले आहेत याची कल्पना आपल्यास येईल.

ही पहिली महत्त्वाची गोष्ट झाली.

आतां दुसरी महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे माझ्या साताऱ्च्या कनिष्ठ भगिनी कै. श्रीमती सुंदराताई किराणे यांनीं शिरवळास तिगस्त सालीं कांहीं महिने मुक्काम केला असल्या वेळीं ता. १५-१२-३२ उजेडता गुरुवार रोजीं पहाटें त्यांच्या स्वप्नांत अशाच बैठकींची, उंच, सडपातळ किडकिडीत, काळ्या रंगाची, सरळ नाकाची, मंदिराच्या गाभाऱ्यावरील पुढें आलेल्या तव्रकडीच्या भागाखालीं अधांतरी ध्यानस्थ हल्लींच्या आसनासारखें आसन घालून बसलेली त्यांनीं पाहिली. आपण तेथून पडाल, आपण खाली जमीनीवर बसा, अशी त्यांनीं त्या मूर्तीची प्रार्थना करतांच, **माझी नेहमी बसण्याची हीच जागा आहे.** मी येथून खाली पडणार नाहीं, कोणतेंही शस्त्र माझी खांडोळी करूं शकणार नाहीं, पाणी मला बुडवूं शकणार नाहीं, व अग्नि मला जाळूं शकणार नाहीं, तुम्ही घाबरूं नका, **मी येथेंच बसणार,** असें त्या मूर्तीनी सुंदराताईस सांगितलें. नांव विचारतां माझें नांव आनंदराशि आहे. असें सांगितलें. ज्या अधान्तरी जागेवर सुंदराताईनीं ही मूर्ति बसलेली पाहिली, त्याच जागेवर हल्लींचा अन्यांचा फोटो सहजासहजीं व अचानक बसला आहे. हा तरी विलक्षण योग व चमत्कार नव्हे का ! कांहीं दिवसांनीं विवस्त्र परमहंस भास्करानंद